

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมหน่วยแรกของชีวิตมนุษย์ที่มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นสถาบันพื้นฐานที่มีบทบาทสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับมนุษย์ทุกคนในสังคม เป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่ทางสังคมในการหล่อหลอมและขัดเกลาความเป็นมนุษย์ให้แก่สมาชิกของครอบครัว ด้วยการอบรมเลี้ยงดู ให้ความรัก ความเอื้ออาทร ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พร้อมทั้งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมให้แก่สมาชิกในครอบครัว การสร้างเสริมทัศนคติ วิธีประพฤติปฏิบัติตนแก่บุคคลที่เป็นสมาชิกในครอบครัวจะมีอิทธิพลต่อการสร้างบุคลิกภาพ เจตคติ และพฤติกรรมของบุคคลจากเด็กและเยาวชนจนเจริญเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพให้เป็นไปตามที่สังคมต้องการ นำไปสู่การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขซึ่งมีผลต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติโดยรวม (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว 2547:1)

สถาบันครอบครัวในปัจจุบันได้รับผลกระทบจากสภาพเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมซึ่งมีความสลับซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามกระแสโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสมัยใหม่ สถาบันครอบครัวไทยซึ่งเคยเป็นทุนทางสังคม มีระบบเครือญาติที่มีความผูกพันใกล้ชิด มีความเกื้อกูล เอื้ออาทรและการอบรมขัดเกลานุตรหลาน การปลูกฝังวัฒนธรรมและค่านิยมประเพณี เริ่มมีแนวโน้มอ่อนแอลง ไม่อาจทำบทบาทหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์และไม่สามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วได้แบบแผนการดำเนินชีวิตของครอบครัวได้เปลี่ยนแปลงไป เกิดการปรับเปลี่ยนทั้งโครงสร้างรูปแบบ และวิถีชีวิตของครอบครัว โครงสร้างครอบครัวกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น รูปแบบครอบครัวมีพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกตามลำพังมากขึ้น สมาชิกในครอบครัวมีวิถีชีวิตที่แตกต่างไปจากเดิม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จากค่านิยมทางวัตถุและบริโภคนิยมที่ได้เข้ามาแทนที่ระบบคุณค่าทางสังคมเดิมของไทย มีผลให้เกิดความสั่นคลอนของสถาบันครอบครัว เกิดปัญหาสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความเครียดและความวิตกกังวลของสมาชิกในครอบครัว สัมพันธภาพที่อบอุ่นในครอบครัวเริ่มเสื่อมสลาย พฤติกรรมของวัยรุ่นที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น (กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ 2547: 10)

ความจำเป็นและความกดดันทางเศรษฐกิจทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องพึ่งตนเองมากขึ้น วิธีการดำรงชีวิตของครอบครัวเปลี่ยนไป ทำให้ความผูกพันและความเกื้อกูลกันในครอบครัวเริ่มห่างเหิน ขาดการดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันในครอบครัว สมาชิกในครอบครัวมีความห่วงใยอาหารต่อกันลดน้อยลง จากการศึกษาภาวะความอยู่ดีมีสุขของประชาชนไทยด้านชีวิตครอบครัว พบว่ามีแนวโน้มลดลงตั้งแต่เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจ โดยในช่วงก่อนวิกฤต ดัชนีชีวิตครอบครัวที่เคยมีค่าร้อยละ 69.80 ในปี 2539 ลดลงจนเหลือเพียงร้อยละ 65.12 ในปี 2545 ทั้งนี้เนื่องจากองค์ประกอบหนึ่งของดัชนี คือสัมพันธภาพในครอบครัวมีความอบอุ่นลดลง โดยมีค่าดัชนีลดลงจากร้อยละ 80.85 ในช่วงก่อนเกิดวิกฤต เหลือร้อยละ 74.58 หลังเกิดวิกฤตในปี 2543 และลดลงอย่างต่อเนื่องเหลือร้อยละ 70.77 ในปี 2545 (สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว 2546: 39) นอกจากนี้ความเครียดที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความอดทนต่อกันน้อยลง เกิดปัญหาการสื่อสารที่ไม่มีประสิทธิภาพระหว่างคู่สมรส พ่อแม่กับลูก พี่กับน้อง หรือกับญาติผู้ใหญ่ จนก่อให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้งในครอบครัวจำนวนมากขึ้น หลายครอบครัวรุนแรงถึงขั้นหย่าร้าง ส่งผลกระทบถึงสภาวะจิตใจของเด็กและเยาวชน (นิธิพัฒน์ เมฆขจร 2545: 42) อีกทั้งการที่บิดามารดามีเวลาดูแลบุตรน้อยลงจากภาวะรัดตัวทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้เด็กและเยาวชนไทยชาติที่พึ่งขาดสิ่งยึดเหนี่ยว จึงสามารถกระทำหรือประพฤตินิสัยที่ไม่ถูกต้องได้ง่าย (สำนักส่งเสริมและพิทักษ์เด็ก 2547: 5) เกิดปัญหาพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมโดยเฉพาะในเด็กวัยรุ่น เช่น พฤติกรรมความรุนแรง พฤติกรรมทางเพศที่ก่อให้เกิดการตั้งครรภ์นอกสมรส การทำแท้ง โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ พฤติกรรมการเสพติดและสิ่งบันเทิงประสาท เป็นต้น

การที่วัยรุ่นประสบปัญหาทางจิตใจและพฤติกรรมมากที่สุด เพราะเป็นช่วงวัยที่อยู่ระหว่างความเป็นเด็กและความเป็นผู้ใหญ่ เป็นวัยหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากมาย ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคม และสติปัญญา จนทำให้วัยรุ่นรู้สึกสับสน ประสบความยุ่งยากในการปรับตัวและการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับวัย (จรรยา ทองถาวร 2530: 263) วัยรุ่นจะมีการแสดงออกของอารมณ์อย่างชัดเจนรุนแรง ควบคุมอารมณ์ได้ยาก และจะเริ่มห่างเหินครอบครัวหันไปคบเพื่อน จึงก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ที่ตามมาได้ (จิตตินันท์ เดชะคุปต์ 2543: 44) จากรายงานของกรมอนามัยพบว่า โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ในวัยรุ่นสูงถึง 28.7 % ของผู้ป่วยทั้งหมด โดยเฉพาะโรคเอดส์ในวัยรุ่นพบถึง 15 % ของผู้ป่วยทั้งหมด (สุวรรณา วรคามิน 2545) นอกจากนี้ จากผลการวิจัยของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ซึ่งสำรวจพฤติกรรมเสี่ยงของเด็กวัยรุ่นไทยอายุ 13-18 ปี จำนวน 283,793 คน พบว่า วัยรุ่น 39.71% มีประสบการณ์ดื่มสุรา และ 10% เคยคิดฆ่าตัวตายมาแล้ว (มติชน 12 พฤศจิกายน 2548: 14)

สาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าว และกำลังเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมไทยเกิดจากการที่วัยรุ่นไม่ได้รับการกล่อมเกลาด้านจิตใจ ขาดการปลูกฝังในเรื่องศีลธรรม จริยธรรม จากสถาบันครอบครัว (ศรีนวล สัมภิตโร 2548: 16, พระธรรมโกศาจารย์ 2530: 3) และการละเลยต่อการบวกรับ การเรียนรู้ และมิติด้านจิตใจมาโดยตลอดของสังคมไทย (ฉันทนา ภาคบงกช 2544: 31) ครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมในการพัฒนาเด็กและเยาวชน จึงมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาวัยรุ่นทางด้านจิตใจ โดยการชี้นำ จูงใจ ให้กำลังใจ ให้โอกาสวัยรุ่นในการได้พัฒนาตนเอง และสั่งสอนอบรมเลี้ยงดูให้เด็กได้เรียนรู้และเกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ตลอดจนเป็นแบบอย่างที่ดีให้เด็กได้เลียนแบบจนเกิดความเคยชินและปฏิบัติเป็นนิสัย (สุนน อมรวิวัฒน์ 2546: 3) นอกจากนี้ครอบครัวยังมีบทบาทในการยกระดับจิตใจของเด็กให้สูงขึ้นเพื่อพัฒนาให้เด็กมีคุณธรรม จริยธรรม โดยการส่งบุตรหลานเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาเพื่อขัดเกลาทางจิตใจ ให้เด็กวัยรุ่นสามารถควบคุมจิตใจให้เกิดความหนักแน่น มีความอดทน อดกลั้นต่อสิ่งยั่วยุต่าง ๆ ตลอดจนลดความเห็นแก่ตัวลงและเห็นแก่ส่วนรวมมากขึ้น (ดวงเดือน พันธุมนาวิน 2524: 63) การจัดประสบการณ์เพื่อพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็ก นอกจากจะช่วยส่งเสริมพัฒนาการของวัยรุ่นแล้ว ยังช่วยในการแก้ปัญหาพฤติกรรมของเด็กวัยรุ่นอีกด้วย (ดวงกมล เวชบรรจงรัตน์ 2537: 585-601) ดังผลการวิจัยที่แสดงว่าการจัดประสบการณ์ทางพุทธศาสนาแก่เด็กวัยรุ่น โดยครอบครัวและสถาบันทางศาสนา จะสามารถพัฒนาลักษณะทางพุทธศาสนาของเด็กได้ และเด็กวัยรุ่นที่มีลักษณะทางพุทธศาสนาสูง จะมีความฉลาดทางจิตใจ มีพฤติกรรมการคบเพื่อนที่เหมาะสมและมีพฤติกรรมก้าวร้าวน้อย (งามตา วรินทร์านนท์ 2537: 78)

กิจกรรมทางพุทธศาสนา กิจกรรมหนึ่งซึ่งมีประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างแพร่หลาย คือ กิจกรรมการพัฒนาจิตด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ในหลักสูตร "พัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข" ของคุณแม่สิริ กรินชัย หลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน สมาคม และวัดต่าง ๆ ได้จัดกิจกรรมนี้ขึ้นและเชิญคุณแม่สิริ กรินชัยไปสอนตามหลักสูตรดังกล่าว ทั้งนี้วัดผาณิตาราม จังหวัดฉะเชิงเทรา ก็เป็นอีกวัดหนึ่งที่เห็นความสำคัญในการพัฒนาจิตและเชิญคุณแม่สิริ กรินชัย มาสอนในหลักสูตรนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2527 เป็นต้นมา และมีประชาชนสนใจเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมและสมัครใจมาเข้าร่วมกิจกรรมอีกเป็นประจำ โดยเฉพาะครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงเหตุปัจจัยของครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่นในการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาจิตด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในครอบครัวภายหลังการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาจิตดังกล่าว โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลรายละเอียดเชิงลึก สำหรับเป็นแนวทางให้แก่ครอบครัวอื่น ๆ ที่สนใจนำไปใช้ เป็นแบบอย่างในการพัฒนาครอบครัวและเยาวชนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

- 2.1 เพื่อศึกษาเหตุจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาคิดด้วยการปฏิบัติ
วิปัสสนากรรมฐานของครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่น
- 2.2 เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในครอบครัวภายหลังการเข้าร่วมกิจกรรม
การพัฒนาคิดด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

3. คำถามการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีคำถามการวิจัย ดังนี้

- 3.1 ครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่นมีเหตุจูงใจอะไรในการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาคิด
ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน
- 3.2 ภายหลังการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาคิดด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน
มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่นอย่างไรบ้าง

4. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

- 4.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ บิดาหรือมารดาและบุตรวัยรุ่นจากครอบครัวที่ได้ส่งบุตรวัยรุ่น
อายุ 14-17 ปี เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาคิดด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเยาวชนใน
หลักสูตร " พัฒนาคิดให้เกิดปัญญาและสันติสุข " ของคุณแม่สิริ กรินชัย ณ ศูนย์พัฒนาคิด
เฉลิมพระเกียรติ วัดผาณิตาราม จังหวัดฉะเชิงเทรา ระหว่างวันที่ 6-10 ตุลาคม 2548
- 4.2 ครอบครัวผู้ให้ข้อมูลหลัก มีสมาชิกในครอบครัวที่เข้าร่วมกิจกรรม คือ บิดา
หรือมารดา และบุตรวัยรุ่น โดยผ่านการเข้าร่วมกิจกรรม อย่างน้อย 2 ครั้งในหลักสูตรดังกล่าว
เพื่อให้มีระยะเวลาช่วงหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายหลังการเข้าร่วมกิจกรรม

5. กรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยทำการศึกษาข้อมูลรายละเอียดเชิงพรรณนาถึงเหตุจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรม การพัฒนาจิตด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่นตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในครอบครัวดังกล่าวภายหลังการเข้าร่วมกิจกรรมโดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อค้นหาข้อสรุปทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา (ชาย โพธิ์ธิตา 2547: 29) ในประเด็นที่ศึกษาตามกรอบแนวคิดในแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องดังนี้

6.1 ครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่น หมายถึง ครอบครัวที่ได้ส่งบุตรวัยรุ่นทั้งชายและหญิง อายุ 14-17 ปี เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาจิตด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสำหรับเยาวชน ณ ศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ วัดผาณิตาราม จังหวัดฉะเชิงเทรา

6.2 เหตุจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรม หมายถึง เหตุผลที่ครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่น ตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาจิตด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

6.3 กิจกรรมการพัฒนาจิต หมายถึง การเข้าร่วมกระบวนการฝึกจิตในหลักสูตรพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข เป็นระยะเวลาต่อเนื่องกัน 7 คืน 8 วัน สำหรับบิดาหรือมารดา และ 4 คืน 5 วัน สำหรับบุตรวัยรุ่น

6.4 การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน หมายถึง การฝึกจิตให้มีสติอยู่พื้นฐานทั้ง 4 ได้แก่ กาย เวทนา จิต ธรรม โดยการเดินจงกรมและนั่งสมาธิ เพื่อให้เกิดการควบคุมความคิดและการกระทำต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน

6.5 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในครอบครัว หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่น ภายหลังการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาจิตด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

6.5.1 การเปลี่ยนแปลงของบิดาหรือมารดาและบุตรวัยรุ่น หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นของบิดาหรือมารดา และบุตรวัยรุ่น ครอบคลุมด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- 1) ด้านสุขภาพกาย หมายถึง สภาพความแข็งแรงสมบูรณ์ของร่างกาย ความสามารถในการต้านทานโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ของร่างกาย
- 2) ด้านอารมณ์-จิตใจ หมายถึง การแสดงออกทางอารมณ์และความรู้สึกนึกคิดทั้งความรู้สึกต่อตนเองและต่อผู้อื่น
- 3) ด้านสติปัญญา หมายถึง ความสามารถในการรับรู้ การรู้คิด การจำ การทำความเข้าใจในข้อมูลต่างๆ
- 4) ด้านจริยธรรม หมายถึง ความสามารถในการรับรู้และกระทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงามตามค่านิยมของสังคม
- 5) ด้านสังคม หมายถึง ความสามารถในการติดต่อและสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น การปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นในสังคม

6.5.2 การเปลี่ยนแปลงสัมพันธภาพในครอบครัว หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัวที่ปฏิบัติต่อกันระหว่างคู่สมรส ระหว่างบิดามารดากับบุตรวัยรุ่น ระหว่างบุตรวัยรุ่นกับพี่น้อง และระหว่างบิดามารดาของวัยรุ่นกับผู้สูงอายุในครอบครัว

7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยครั้งนี้ คาดว่าจะได้ข้อมูลเชิงคุณภาพที่มีประโยชน์ ดังนี้

7.1 เป็นข้อมูลความรู้แก่ครอบครัวที่มีความสนใจในการนำหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาใช้ในการพัฒนาบุตรวัยรุ่นและเสริมสร้างสัมพันธภาพของครอบครัวให้ดีขึ้น

7.2 เป็นแนวทางแก่โรงเรียนและสถาบันการศึกษาในการนำไปปรับใช้ในการเสริมสร้างพฤติกรรมที่ดีแก่นักเรียน นักศึกษา ให้เป็นเยาวชนที่ดีของสังคม

7.3 เป็นแนวทางให้หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาครอบครัว ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาจิตของสมาชิกในครอบครัว เพื่อนำมาปรับใช้ในการป้องกันและแก้ปัญหาของวัยรุ่นในสังคม ตลอดจนการพัฒนาและเสริมสร้างความผูกพันคงให้แก่ครอบครัว

7.4 เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการนำความรู้จากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาใช้ในการพัฒนาครอบครัวและสังคมต่อไป